

MARSHALL McLUHAN

CAUSA

MARSHALL McLUHAN (21. 7. 1911 – 31. 12. 1980) se proslavil především knihou *Jak rozumět médiím*. V ní a dalších dílech rozvinul originální vizi propojení moderních technologií a budoucí podoby lidské kultury. Je předchůdcem současných futurologů, autorem populárního termínu „globální vesnice“, i dnes patří k nejdiskutovanějším teoretikům moderní společnosti.

Navíc, což není zcela typické ani pro moderní intelektuály, je jeho styl zábavný. V jeho nejslavnější knize *Jak rozumět médiím* se dozvíte prakticky vše, co potřebujete k životu – jak vznikla matematika na bázi hmatu, proč Eskymáci stavějí iglú, jaký význam měl třmen pro rozvoj feudální společnosti, jak metafyzicky uchopit „oblečení“, jak Shakespeare předjímal éru elektronických médií a samozřejmě také, kam směřuje naše moderní společnost.

Je to fascinující směs aforismů, metafor, vizí a originálních nápadů, literárních sond a až schizofrenní sebejistoty. Je mimořádná mozaikovitým esejistickým stylem i přemírou původních hypotéz. A pokud k ní chcete přistupovat jako k tradiční teoretické knize, pokud jste náhodou odkojeni středoevropským – rozuměj německým univerzitním – stylem, pak ve vás zřejmě vzbudí spíše nepřijemné podráždění s příměsí pohrdání. A neporozumíte ničemu. Jen pokud se otevřete bizarní kombinaci moderního anglosaského myšlení a náboženského mýtu o návratu, máte šanci pochopit alespoň něco málo. Sám McLuhan se o svém díle vyjádřil takto: „*Nepředstírám, že mu rozumím. Jsou to ostatně velmi složité věci.*“

NEMĚL JSEM MATKU

U McLuhana lze vystopovat dva faktory, které ovlivnily jeho způsob myšlení a chování. Narodil se v roce 1911 v Edmontonu, rodiče byli přísní protestanti, ale rodina to byla na svou dobu výjimečná. Už v roce 1913 se navíc přestěhovala do horské venkovské oblasti nedaleko města. Venkov a volná préríjní krajina až mysticky ovlivnily McLuhanovo myšlení.

„*O západním nebi přemýšlím jako o jedné z nejkrásnějších věcí ... Západan nemá úhel pohledu. Má široké panoráma, má na všechny věci neomezené pole náhledu, a protože má toto neomezené pole v jakémkoliv okamžiku, nemusí mít obavy o cíl,*“ vzpomínal McLuhan.

Jeho otec neměl vysokoškolské vzdělání, živil se vcelku úspěšně jako realitní či pojistovací agent, měl přirozený zájem o mystiku a vědu. Matka byla na svou dobu neobvyklým příkladem emancipované ženy, své děti učila rétorice a pořádala rétorická turné po farnostech, starost o domácnost přenechávala většinou svému muži. Komplikovaný vztah k matce vyjádřil McLuhan tímto deníkovým zápisem: „*Nikdy jsem neměl matku, někoho, kdo by zmírňoval spíše, než rozvíjel, moje vrozené a vnitřní slabosti a těžkosti.*“

Kombinace mystických zážitků z přírody, fixace na matku a lehce pohrdavý vztah k intelektuálně slabšímu otci nepochybně působily na utváření mimořádné osobnosti. Marshall McLuhan byl neuvěřitelně ambiciózní, arogantní, pronikavý duch, který byl nesmlouvavý k jednotlivým lidem, ale snil o kolektivní lidské harmonii, která překoná

mechanickou industriální dobu specializované dělby práce a vrátí lidské společnosti souznění s původní čistotou smyslu a přírodou.

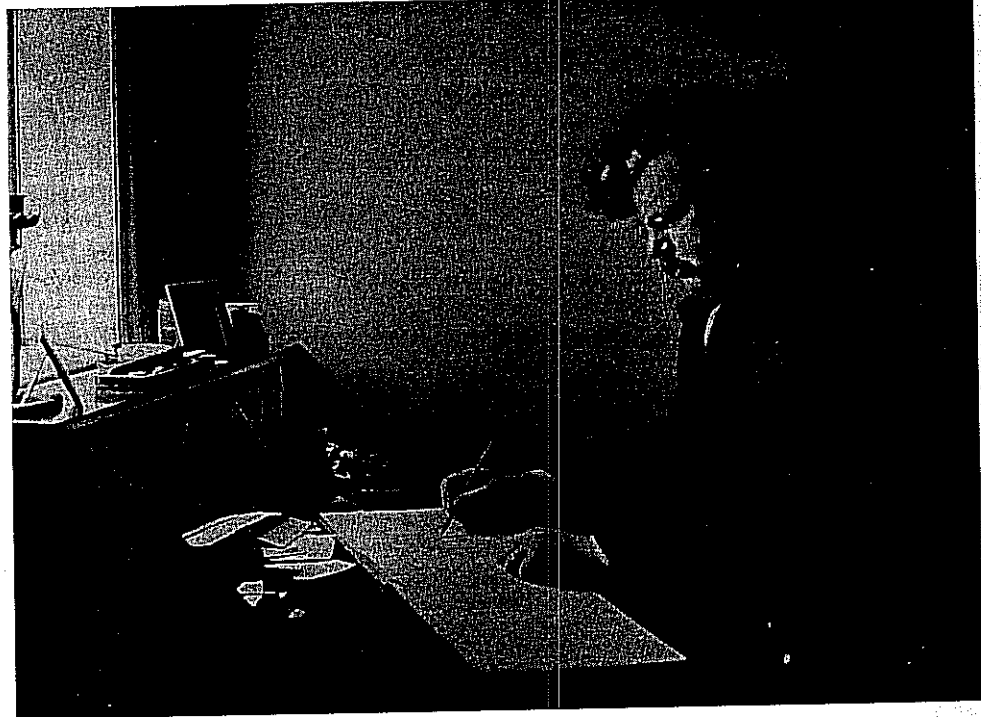
Byla to nezvyklá kombinace z venkova vzešlého, přísně nábožensky orientovaného člověka a velkosvětského, ambiciózního intelektuála. V mládí měl velký morální problém s prvním polibkem a váhal, zda po něm může ještě zůstat dobrým křesťanem. Na druhou stranu ho zjevně těšilo zavádět s hosty svých rodičů intelektuální diskuse a dávat jim sarkasticky najevo svou převahu ve vzdělání i v úsudku. Pokora rozhodně nebyla jeho silnou stránkou. Nebyl právě vynikající student, ale měl pro to jasné zdůvodnění. Při studiu na univerzitě v Manitobě si do deníku zapsal: „Nikdy jsem neměl učitele, který by mě přivedl byt k nepatrnému zájmu o to, co jsem studoval.“

Novou etapu v jeho životě zahájila prázdninová cesta do Anglie v roce 1932. Jednak si Anglii zamiloval, jednak tu „objevil“ Chestertona. Setkání s myšlením G. K. Chestertona bylo opět typické – McLuhana totiž okouzli spisem *What is Wrong with the World*. Autor mu byl blízký originálním stylem, a především všeobsáhlou odvahou myšlenek. McLuhanovi životopisci zdůrazňují, že tato Chestertonova kniha není právě veleedilem, které by někoho mělo zásadně ovlivnit. Jenže to zásadní pro McLuhana bylo poznání, že je možné se vymanit z rámce školometských literárních rozborů a rozmáchnout se k myšlenkám, které si budou klást ty nejvyšší nároky. Nic menšího pro něj nemělo cenu.

Anglická zkušenost byla rozhodující – mladý McLuhan se rozhodl studovat v Cambridge a tady se setkal s mnohem modernějším

Revoluci elektronických médií hlásal v době, kterou ovládal ještě tisk

Mladého McLuhana nadchl suverenitou svých myšlenek a svého stylu G. K. Chesterton

a uvolněnějším myšlením než na provinční kanadské univerzitě. Ne že by to znamenalo proměnu jeho povahy: typické je jeho setkání s proslulou Gertrudou Steinovou, která přijela na přednášku do Cambridge. Vážená myslitelka si musela v diskusi vyslechnout McLuhanův útok, že její myšlenky jsou povrchní. Rozvášnilo ji to tak, že se proti studentovi rozeběhla s napřaženým deštníkem v ruce. I v Anglii zůstal McLuhan svůj.

Ještě jedna věc z anglického pobytu ho charakterizuje. Nejprve dal své dívce – té, kterou poprvé políbil – ultimátum, že za ním musí přijet. Ta uposlechla, nalodila se na první zaocéánskou loď a dorazila. McLuhan byl ale její přítomností zklamán. Krátce poté, co se vrátila do Kanady, dostala dívka dopis, v němž Marshall vztah ukončil. (Později, po návratu z Anglie, se oženil s dívkou, s níž zůstal až do konce života.)

Po návratu z Cambridge začal učit na univerzitě ve Wisconsinu. Na tu dobu vzpomíná jeho kolega, který s ním trávil dlouhé hodiny intelektuálními rozhovory: „Žádné zobecnění nebylo méně než kosmické ...“ McLuhan se od teorie literatury postupně orientoval na teorii komunikace a médií, působil na dalších kanadských univerzitách i v New Yorku a v šedesátých letech se stal zjevením pro celou generaci studentů i teoretiků. Projevil se jako intelektuální kometa, která vtrhla do akademických kruhů s převratně novými myšlenkami. Stal se skutečnou hvězdou a užíval si to – poskytoval rozhovory společenským časopisům včetně *Playboye*, zahrál si i ve filmu Woodyho Allena *Annie Hallová*, oslňoval svými rétorickými schopnostmi. Obdivovanou celebritou zůstal až do své smrti.

McLUHANACY

Knihy *Jak rozumět médiím* se stala intelektuálním hitem šedesátých let minulého století. A po opadnutí zájmu v osmdesátých letech se hitem stává znovu. Dnes je pro některé následovníky kanonickou literaturou, v níž mcluhanisté hledají klíč k pochopení doby, kterou už jejich učitel nezažil. K McLuhanovi se jako ke svému guruovi hlásí například časopis *Wired*, na torontské univerzitě je specializovaný mcluhanovský kabinet, jenž vydal sérii CD-ROM *Jak rozumět McLuhanovi*, webových stránek je bezpočet, filozofové a médiologové zkoumají jeho vztah ke konceptu virtuální reality či k postmoderní filozofii.

„*Návod, jak se vypořádat s digitálním světem, je napsán na stránkách McLuhanových knih*,“ napsal Paul Levinson. Naproti tomu Guy Debord označil McLuhana za „nejpřesvědčivějšího hlupáka století“ a Benjamin de Mott v knize *Against McLuhan* zavádí pojem „mcluhanacy“ jako slovní hříčku odkazující na slovo „lunacy“ čili bláznovství či šílenství.

Zájem o McLuhana je podobně bizarní jako jeho dílo. McLuhan měl totiž za to, že provádí zkoumání především sám pro sebe, že nebude mít žádné následovníky a že není futurologem. Sláva by ho nicméně těšila, jako ho těšila už za jeho života.

Média zkoumá McLuhan v širokém pojetí, v němž je v podstatě ztotožňuje s technologií – média jsou prostředky komunikace mezi lidmi a přírodou a zároveň vytvářejí novou přírodu. Neredukuje je tedy na masmédiu v dnešním pojetí, na komunikační média typu tisku, rozhlasu, televize či Internetu. Médium v McLuhanově pojetí je stejně kolo, že-

leznice nebo oblečení či město – vše, čím člověk rozšiřuje svoji přirozenou smyslovou výbavu, aby měl větší šanci přežít a adaptovat se ve světě. Dějiny lidské kultury jsou dějinami „extenzi“ lidských smyslů a orgánů – nástroj rozšiřuje a umocňuje výkonnost lidské ruky, kolo zrychluje lidskou nohu, písmo mění využití a charakter řeči ... Člověk vytváří druhou technologickou přírodu, která je projektem jeho vlastní přirozené výbavy.

Až do nástupu elektronických médií v polovině minulého století vedl podle McLuhana tento proces k mechanickému rozdrobování původní smyslové jednoty člověka, k jeho redukci na oddělené specializované funkce.

Woody Allen a Diane Keatonová ve slavném filmu Annie Hallová. Zahrál si v něm i Marshall McLuhan.

McLuhan svoje pojetí vysvětluje originální interpretací mýtu o Narcisovi. Odmítá jako povrchní běžnou představu, že Narcis se zaměřoval do svého vlastního obrazu. Právě naopak: Narcis nepoznával sám sebe v obraze od něho odděleném a to ho uvedlo do otupělosti, do narkotického stavu. Tak je to se všemi extenzemi člověka – člověk reaguje na zvýšený tlak a stres vyvinutím nové technologie, ta mu umožní získat novou rovnováhu. Například – vyšší požadavky na přepravu objemných materiálů na delší vzdálenosti vedly k vynálezu kola. Jenže každá taková extenze je zároveň autoamputací přirozeného lidského orgánu, v tomto případě nohy. Člověk prožívá šok, který mu pomůže vyrovnat se se sebezraněním a celkovým zrychlením životního rytmu. Reaguje otupělostí. Ztrátou schopnosti rozeznat, že technologie a médium jsou jeho vlastním projektem. „Autoamputace znemožňuje sebepoznání.“

Navíc – každá jednotlivá technologie je extenzí jen určitého odděleného smyslu či orgánu, a mění tak původně harmonický poměr mezi smysly. Originálními slovy samotného autora: „Kolo je ablačním absolutnem no-

hou, stejně jako je židle ablačním absolutnem zadku. Když takové ablace vtrhnou do společnosti, změní její syntax.“

NÁVRAT DO BUDOCNOSTI

Základním vynálezem západního člověka je fonetická abeceda. Oddělila znaky, z nichž se skládá slovo, od jeho zvuku. Zavedla typický prvek pro celou západní kulturu: opakovatelné oddělené jednotky, jejichž pomocí se skládá celek. A založila dominantní roli zraku. Původní orální kultura, jež slovo vnímala jako mluvenou řeč, se proměnila v kulturu vizuální, která vnímá slovo jako zapsané pomocí fonetických znaků. Tuto tendenci završil a umocnil Gutenbergův vynález knih-

Nástup elektronických médií tuto civilizaci mění. Je návratem k budoucnosti. Elektronická média totiž přinášejí možnost okamžitého přenosu informací, ruší tak literární distanci mezi akcí a reakcí, obnovují na novém základě všeobecnou vtaženost člověka do životů ostatních lidí. Hodnotou přestává být osobní oddělený názor, stává se jí participace, účast. Elektronická média navíc obnovují smyslovou harmonii, protože nejsou autoamputací jednotlivého lidského orgánu, nýbrž nervové soustavy, která jednotlivé smysly řídí. Civilizovaný mechanický specializovaný rozdrobený literární člověk tak s elektronickými médii, dominovanými televizí a počítačem, dostává novou šanci na nabytí celistvosti, kterou ztratil s rozpadem kmenového společenství. Mechanický industriální svět se mění na globální vesnici ...

Sklíčující obraz narkotické narcistní kultury, v níž člověk ze sebe vytrhává své orgány a smysly a hází je do okolního světa, aniž by v něm poznával sám sebe, je nahrazen kulturou sebepoznání, která do okolního světa rozprostírá svůj mozek.

FUTUROLOG

Přestože žil Marshall McLuhan před komerčním rozšířením počítačů a nic netušil o Internetu či mobilních telefonech, předznamenal mnohé z myšlenek, které od osmdesátých let minulého století rozvíjí futurologie. Už u něj se setkáváme s populárním pojmem „globální vesnice“, dočteme se o společnosti informací, o tom, že informace se stává hlavním druhem zboží, že elektronická média promění klasickou zastupitelskou demokracii směrem k demokracii přímé. To vše rámuje romantickým mýtem o návratu harmonie lidských smyslů a nezmechanizovaného lidského společenství. Jeho kritici mu vyčítají přílišný optimismus ve vztahu k novým médiím, jeho obdivovatelé upozorňují na to, že nic v jeho díle není tak jednoduché a že si rizika elektronických komunikačních médií uvědomoval. Jaké rizika? Že elektronická média nepřinášejí romantický mytický návrat do budoucnosti, ale spíše nástup primitivní relativistické společnosti dominované obrazem a manipulované vlastníky médií, ztrátu racionálních hodnot civilizace.

Ať tak, či tak, čerpají z McLuhana koncepcí postindustriální společnosti či slavná víze Třetí vlny Alvina a Heidi Tofflerových. Jeho styl psaní a způsob myšlení mají blízko k postmodernímu způsobu uvažování. Jeho analýzy daly zkoumání médií nový rozměr, neboť zdůrazňoval, že chápat musíme média samotná, nikoliv pouze jejich obsah, že média jsou extenzemi lidského společenství, které je zpětně utvářejí k svému obrazu. Český psycholog Ivo Pondělíček vnímal dílo McLuhana jako „... matoucí, hromově tichý hlas myslitele a vizionáře, proroka a objevitele, který sugeruje protismyslný smysl: Nová média nejsou mosty mezi člověkem a přírodou. Jsou přírodou.“

tisku – ten dal příklad veškeré další mechanizované industriální výrobě, založené na mechanickém opakovaném pohybu oddělených částí, jež samy o sobě nemají význam. Západní civilizovaný člověk je tak podle McLuhana člověkem vizuálním a literárním. Necivilizovaný kmenový člověk je vtažen do bezprostřední komunikace, a to všemi smysly – poslouchá řeč, vnímá tón hlasu, gesta. Nemá možnost podstoupit a nereagovat. Žije v přirozeném univerzu lidské společnosti a přírody. Civilizovaný literární člověk naopak získává čas pro promyšlení své akce, jelikož informaci dostává v podobě psané zprávy a vymaňuje se z nutnosti okamžité reakce. Písmo a knižtisk navíc umocňují jeho schopnost vytvářet a distribuovat informace a tak kontrolovat vzdálená území, umocňují možnost mocenské expanze. Civilizace je charakterizována dominancí vizuality, principem mechanické opakovatelnosti, vymaněním individuality člověka z kmenové pospolitosti, a je tak i kulturou oddělenosti a osobního názoru. Fonetická abeceda dala vzniknout Římské říši, knižtisk pak průmyslové revoluci.